

ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

17^{րդ} ՏԱՐԻ.—ԹԻԻ 24. (565)

12 ՅՈՒՆԻՍ 1904

ՎԵՐԼՈՒԾՈՒՄ ՄԸ

ՇԱՊՈՒՀ ՎԻՇԱՊ

ՆՅԵՍԱՆԵՐԸ «Ծաղիկ»-ի աշխատակիցներէն մէկը գրութիւն մը նուիրած էր Տ. Կամսարականին: Այդ անունը ճիշդ ատենին կուգայ յիշողութեանս ներկայացնել անցեալէն դրուագ մը: Ասկից քանի տարիներ առաջ «Արեւելք»-ի մէջ «Անցորդ» կեղծանունին տակ «Պզտիկ Նօթեր» ու շարք մը կ'երեւար, որոնց մէջ նրբամտութիւնը, սրախօսութիւնը, անկեղծութիւնը, նիւթերու ընտրութիւնը անթերի ու հիանալի էին պարզապէս: Կէս սինակնոց այդ գրութիւնները, որոնք հետուէն կուգային, ամբողջ յօգուածներ կ'արժէին եւ պարապ տեղը չէր անշուշտ որ մեծ անհամբերութիւն ու ընդհանուր հետաքրքրութիւն կը շարժէին անոնք՝ որոնց ընթերցումէն հաճոյք մը ու դաս մը կ'ելլար միանգամայն: Կը հաւատամ որ «Անցորդ»-ին մէկ «պզտիկ նօթեր»ուն մէջ աւելի սիրուն սրամտութիւն կար քան այսօրուան որ եւ է մէկ օրաթերթին ամբողջ ամսուան մը թիւին մէջ: Նոյն իսկ այսօր վերատպուելով շատ աւելի հաճոյքով ու օգտակարութեամբ կրնան կարդացուիլ քան պարզ խօսքերու ամբողջ թօնօններ:

Պարզ խօսքեր. ահա թէ ուր կ'ուզէի գալ: Թէ ինչպէս ծնան այդ պարզ խօսքերը, թող ատոր պատժութիւնը ընէ հայրերին, քանի որ ողջ է ան դեռ, հակառակ ծնորդնի մը ըլլալուն, հիմա որ նոյն իսկ անոնց պատճառաւ կ'ուեցաւ մօրը հետ եւ վերջի վերջոյ ստիպուեցաւ բաժնուիլ անկէց: Ես կ'ուզեմ անոնց վերլուծումը միայն ընել: Առաջին քանի մը պարզ խօսքերէն հտքը գտնուեցան,—ինչպէս միշտ կը գրտանուին,—քանի մը շոշորդ ու անգործ ընթերցողներ, որոնք կը սիրեն սրլըքտայ խրամաղիւրներուն շուրջը, նամակներ գրելով հիանալի գտան այդ տղայամտութիւնները եւ շարունակութիւնը խնդրեցին: Ուրիշ տեղերէ ալ դրամ խրկել չուզող գործակալներ օխաներով շնորհաւորութիւն խաբեցին փոսթայով, պարապ պահարաններու մէջ, ջերմապէս գովելով այդ կարճ բայց ազդու գրութիւններուն անհուն տպաւորութիւնը դաւաճներու մէջ: Եւ ըսուեցաւ թէ, «պէտք է շարունակել, ինչու որ շատ բոնուեցաւ» իբր թէ ամերիկեան նորահնար տոկուն վիտէլաի մը կամ իտալական աման տօքումաի մը վրայ ըլլար խնդիրը:

Ուշագրութիւն պէտք է ընել որ խմբագրական կամ լրագրական ամէնէն ճախաւեր կարգադրութիւնը անգամ, հետեւեալ օրը կը գովաբանուի թերթին մէջ յեշով «ամէն կողմէ եկած հաւանութիւններուն ու շնորհաւորութիւններուն վրայ»: Ասիկա

պարզապէս խնդալ է ընթերցողներուն քիթին, որոնց հազիւ երկուք առ հարիւրն են, այդ նամակները գրող պարապորդները, քանի որ, խմբագիրները փորձով գիտեն որ, միշտ տխմար մը կը գտնէ իրմէն աւելի տխմար մը որ կը հիանայ իր վրան:

Եւ այն ինչ, լուր տարածուեցաւ լրագրական հրատարակի վրայ թէ պարզ խօսքերը բռնուեր են եղեր ժողովուրդէն, եւ ահա միւս օրաթերթերուն մէջ բղխեցան Աղքատ Ղաղարոսներ, սէրսէմ Սուքիասներ, շողորդ Եղիսէներ, որոնք սկսան տեղմէ-ջաքմա մասալներ կարգալ մեզի կամ տիրացուական խնդիրներ պրպտել: Օհ, ատենով Անցորդին պրածները կարգացող մէկը հիմա անպատճառ սիրտխառնուուքէ կը բռնուի կարգալով պարզ խօսքեր մը: Պղտիկ նօթեր մը կամ պարզ խօսքեր մը արժանաւորապէս գրելու կարող, հարիւր օրագրողէն մէկ հատ մը չեղար եւ եկէք տեսէք թէ ո՞վ են մեր հիմակուան այնչափ բռնուած ապրանքը հրապարակ հանդէսները:

Առեւտրական ծանօթութիւններու հաւաքածոյի մը հեղինակը որ կեանքին մէջը թափօն թերթօններ թարգմանելէ ուրիշ բան չէ ըրած եւ այնչափ բան կը հասկնայ գրականութենէն որչափ երկրագործ մը ոսկերչութենէ: Ասիկա անցեալները Տիկին Եսայեանի գրածը խեղաթիւրելով ելեր կ'որոտայ գոհհիկ, ամբարոյ, խէնէշ, լկտի, լպիրշ եւայլն, — չարէ՛ տղաս, չարէ՛, եթէ կ'ուզես բովանդակ բառարանը պրպտէ՛ ու հոս պարպէ, — գրութիւններու դէմ որոնք դպրոցական պատանեկութեան զրգուրթեան պատճառ կըլլան եղեր: Կը հասկնամ ցաւդ, երկու տաք կըմխտր՝ պորտիդ: Այ հասկըցանք, աս ամէն օր է, պղտիկ տղաքը ատաջ կը քշեն: Նոր բան մը ըսելու յօգնութեան յանձնառու եղէք քիչ մըն ալ, ով խեղճ պարզախօսներ: Օտար ընթերցող մը պիտի կարծէր որ Հայ հասարակութիւնը ամբողջ տղաներէ կամ տղայամիտներէ կը բաղկանայ: Ի՞նչպէս հասկցնելու է ատ կարճամիտներուն որ Խաղիկ տղաներու համար չի հրատարակուիր Ասոր հակառակը ե՞րբ պնդեց Տիկին Եսայեան: Օրաթերթերը որոնք ամէն ձեռքերէ անցնելու սահմանուած են, նոյն իսկ տղաներու, շատ աւելի աղտոտ մանրամասնութիւնով բռնաբարումներու լուրեր ու պատմութիւններ կուտան մեզի, եւ յետոյ յանկարծ կ'ելլեն սրբանալու: Կեղծպարիշտներ: Կըսեն թէ գէշ օրինակ կը քաղեն եղեր այդ խէնէշ ու աշխարհիկ գրուածքներէն: Այն ատեն ինչո՞ւ միեւնոյն գէշ օրինակը չպիտի առնէին ռժիրներով ու գողութիւններով ծանրաբեռնուած ձեր թարգմանած թերթօններուն մէջէն: Անկէջ ալ դատ դպրոցական տղաքը գըրգըռուելու համար «Մաղիկ» կարգալու պէտք չունին: Փողոցներուն ու պարտէզներուն մէջ բովանդակ կենդանական աշխարհը շատ բան սորվեցուցած է անոնց: Բարոյասխօսներուն խելքը ո՞ւր է:

Պարզ խօսքերու միւս գրողը մէկն է որ հակառակ տքմի սիլեմտքօ գլխարկ ու դեղին թշամօրուս կրելուն, բառ մը գաղղիւրէն կամ օտար լեզու չի գիտեր, եւ երեւակայեցէք որ օր մը կամուրջին վրայ եւրոպացիի մը հանդպի որ իրեն ճամբայ հարցնէ: Մեր ամենօրեայ մեծանուն քրօնկագիրը խուլ-համր պիտի ձեւանայ անշուշտ, օձիքը աղատելու համար. ուրիշ ճար չկայ: Այս պարոնին հայերէն գրածն ալ բարեկամ գրողի մը ու խմբագրի ձեռքէն անցնելու պէտք ունի որ տառասխալները մաքրեն, ինչպէս Ճաբոնցիները Տալիի ականները մաքրեցին: Աս ալ գրականութենէ այնչափ բան կը հասկնայ որչափ հաւ մը լողալու արուեստէն:

Երրորդը, նոր չըջանաւարտի չտեսութեամբ պատմալ խալիպ պատգամներ կը բաշխէ ամէն օր մեզի doyenի մը անգրգուելի մեծխօսիկութեամբ: Շարունակէ, տղաս, շարունակէ, քանի որ թերթ մը ունիս տրամադրութեանդ տակ: Ողջ ըլլայ պարզ խօսքերը հնարողը, ինչու որ եթէ երկու փարայի գրելու կարողութիւն մը ունէիր, որ թերեւս բանի մը պիտի նմանէր տարիներու աշխատութեամբ, հիմակաւ ընէ ջլատուելու ու սպառնելու վրայ է, օրըստօրէական լպանուամով:

Եւ այդ մարդոց ամէնէն մեծ լիաւիւքն է, անհաւատալի բան, անբացատրելի մարմաջ, երկու օրը անգամ մը գրականութեան վրայ խնալ, գրական հանգէսներու ուղղութիւն մատնանշել, զուտ գրական յօդուածները լորճել, ասոր անոր լեզուն քընշնադատել, անոր նոր ու աղւոր բացատրութիւնները ուրիշ օր իբր իրը քննելով հանգերձ, իրենց պապերուն կարծիքը նոր բանի մը պէս հրապարակել, հինգ հազար հինգ հարիւր երրորդ տպագրութեան արժանացնելով զայն, մենծ աղայութիւն ծախել, բարոյականի քարոզներ կարդալ, Պրիւնթիէն, Մէթէոլինք, Սրէնսըր բարբառնջել, ապագայ գրականութեան վրայ խորհուրդներ չառլել, իբր թէ գրականութեան մէջ մէյմէկ գագաթներ ըլլային իրենք, փօխանակ Բենիամիններու:

Պարզ խօսքերու հանճարեղ հեղինակները թող ինչն ինչ տափակութիւն որ կ'ուզեն, թող պատմեն մեզի թէ թաղականի ժամկոչ մըն է ծեծեր, հոգարարձուն տնտեսն է սաստեր, դպիրը սրբազան երաժշտութիւնը մանիի է վերածեր, ժամուն մէջ կիները գլխարկ են դեր, սարկաւազը ձեռնոց է դեր, վարդապետը բանսիօնէն է եղեր, զըպրոցական մը գաւազան է առեր, վարժուհին երիտասարդի մը հետ պտտեր է, դպրոցին տնօրէնը երկու տեսակ կերակուր ու անուշեղէն ուտելու: Երանգներն է, աղքատախնամը կաթին ջուր է խառնել, վարժապետը նարտ է խաղացել, լուսարարը մասը ուշ է բաժնել, վերջապէս, Էթ-Մէյտանին, ծովու օձը, մանկապարտէզը, պատուաւոր, միւթէ վէլլին, կնիկներուն պնակը, պուշեպէտը, Երուսաղէմի զանձանակը, Էտիրնէգափուի գերեզմանատունը, պարզեւաբաշխութիւնը, ուղտափուշը, դպրներուն հողաթափը, շապկներուն նորոգութիւնը, եւ ինչ տիրացութիւն որ դեռ կ'ուզէք խառնեցէք, պրպտեցէք, իրարու գլխու նետեցէք, բայց գրականութեան մի դպիր, գրագէտներուն բան սորվեցնելու մի ելլաք, ձեր քով պակսած բարոյականը ուրիշէն հայթայթելու մի փութաք:

Պարզ խօսքեր գրող տղայամիտները, երբ գրականութեան խառնուելու, գրական թերթերու ուղղութիւն տալու կ'ելլեն, կը նմանին այն լուսարարուհիներուն որոնք չգոհանալով իրենց ձեռքին տակ գտնուած բազմաթիւ ճերմակեղէններէն, զորս աւելի կը լորճեն քան թէ կը մաքրեն, կ'ելլեն վեր, սալօնը կը մտնեն, հոն գտնուած շատ մը ծանրագին օթոցները, ոսկեթել բանուած ձեռագործները, մետաքսէ բարձի երեսները առնելու ու միեւնոյն աղտոտ տաշտին կամ մոխրաջուրին մէջը թխելու համար: Ատիկա իրենց գործը չէ:

Անցեալ օր Հայ բարոյականութեան վերին հսկող, վաղեմի պաշտպան եւ սերնդաւոր օղկանին մէջ — այս վերջին բառերը իրենց ամէնէն բարոյական առումով — Բիւզանդիոնին մէջ, Արշամ, պատուական գնահատականի մը մէջ կը գրէր գաղղիացի հեղինակուհիի մը, Ժիրին ու անոր գործին վրայ, մեծ դուլեստով:

«Շատեր գէշ կողմէն առին Ժիրի վէպերէն «Պօպ»ը եւ ըսին թէ անով Ժիր, տիղմի մէջ նետած է ընկերութիւնը, մինչդեռ Ժիր տեսածը գրած ու նօթագրած էր միայն: Ժիր այսօրուան էն բարոյախօս գրողներէն մէկն է, որովհետեւ բարոյախօս գրագէտը այն իսկ է որ կեանքը կը ցուցնէ մեզի ինքզնիքս որ ե, այսինքն իր ներկայ վիճակին մէջ, լեզի թէեւ, բայց առանց համեմի. մերկ ու անշար, դատողութեամբ ու դիտողութեամբ լեցուն դասերով, եւ տեսանելի ընելով չօշափուելու աստիճան, Սիրոյ ցաւերը, Գէլին դառնութիւնները ու վէրքերը Մօլութեան»:

Բոլոր այս բաները սակայն գոյութիւն չունին Հայ գրագէտին համար եւ միեւնոյն թերթին մէջ երկու տեսակ կշիռ կայ Հայ եւ օտար գրողներուն համար: Այս Հայերուն մէջ պզտիկ տղաներ կան որոնք գրողուելու շատ ընդունակ են, մինչդեռ օտարները տղայ չեն ծնիր, կամ մեզի պէս աշաւորջ չեն տնոց բարոյականին վրայ հակելու մասին:

Վայրկեան մը կ'երեւակայեմ որ ժիր Հայ ըլլար եւ չի հաճէր ձրի կամ աժաննոց կերպով աշխատակցիլ մեր օրաթերթերուն: Այն ատեն ի՛նչ կատակերգութիւն: Լեզուները մէկէն ի մէկ պիտի փոխուէին, բարոյականութեան օրկաններէն մէկուն մէջ, Պարոյր պիտի պարուէր դայն, ըսելով որ ամէն օր արդէն տեսնալու վրայ ենք մութեան վերքերը, պէ՞տք է որ գրի առնենք դայնա. Թօլաթոյ անգամ հիմա հրաժարեր է վէպ գրելէ. եւալն, իբր թէ իր ամէնէն մեծ յաջողութիւնը «Յարուծիւն»ը, եօթանասուն տարեկանին զրաժ չըլլար մարդր: Սիմէոն Ծերունի պիտի քրթնէր «այդ գոհի վայել լիրտած գրութիւնները դպրոցական տղաներուն կոյս հոգիները կ'արիւնոտեն»: Այդ կոյս հոգիները չիմա քեզի՛ կը կարդացնեն, ով տղայամիտ ծերունի:

Բայց ճակատը կը չափեմ անոր որ պիտի պնդէ թէ «Ծաղիկ»ի մէջ հրատարակուած վիպակները չեն ներկայացներ կեանքը այնպէս ինչպէս որ է, առանց կեղծիքի ու սեթեւեթի, պատկերացնելով այն սպասումը ու փճացումը որուն կ'ենթարկուին մեր Եւրոպա դացող սերունդին լաւագոյն մասը: Տակաւին քանի՞ օր է Բիւզանդիոնի մէջ գրուեցաւ որ Դր. Կիւլպէնկեան ուրիշ պատճառներէ աւելի երիտասարդական անխոհմտութիւններու ու միջավայրին փորձութիւններուն զոհ գնաց եւ ծնողքները պէտք են լաւ մտածել իրենց տղաքը այդ դժոխային տեղուանքը խրկելէ առաջ: Վէպերը չեն որ միջավայրը կ'ապականեն, այլ միջավայրն է որ կը պատկերանայ վէպերու մէջ:

ՖՐԱՆՍԱՅԻ ԿՆՈՋ ԴԵՐԸ ԻՐ ԵՐԱՐԻՆ ՄԷՋ

ԶԱՊԷԼ ԵՍԱՅԵԱՆ

ԻՇՏ խնդրոյ առարկայ եղած է Պրանսացի կիներուն ձեռնպահութիւնը կնոջ իրաւունքներուն պաշտպանման խնդրին մէջ. բաց ի մէկ քանի մտաւորական կիներէն որոնք մեծ դեր խաղացած են կնոջ տիեզերական խնդրին մէջ, եւ առանց վնասելու ու կորուզելով պաշտպանած են դայն, ընդհանուր առմամբ Պրանսացի կինը պէտքը չէ զգացած գործօն եւ անմիջական խանդավառութեամբ մը փոքրիկ անոր:

Ասիկա չի նշանակեր թէ Պրանսացի կինը բուն իսկ Ֆէմինիզմի թշնամի է. աւելի ճիշդը՝ այդ շարժումը զիջք անտարբեր կը թողու ու խաղաղ բարեացակամութեամբ մը կը հետեւի բոլոր այն աղմկալի միջոցներուն զորս կը գործածեն Եւրոպայի ուրիշ ցեղերու կիները եւ որոնցմով կը կարծեն ձեռք անցնել շատ մը ապագայ բարօրութեան ապահովութիւններ:

Ծշմարտութիւնը այն է թէ Պրանսացի կինը արդէն շատոնց նոյն իսկ նախնական ժամանակներէն գերազանցութիւն մը վայելած է բնկերական տեսակէտով. Պրանսայի պատմութեան առաջին շրջաններուն մէջ հռովմէական գրաւումն առաջ կարելի է ըսել որ Պրանսացի կինը այդ շրջաններուն շատ աւելի իրական գերազանցութիւն կը վայելէր քան միջին դարու մէջ ուր աստիճանական անպայման պաշտումը կնոջ համար ձեւով մը դայն կրաւորական վիճակի վերածած էր. երբ կինը փաղաքանքնեց, ուր, պաշտումներով եւ շողոքորթութիւններով շրջափակուած եւ արգելուած էր, հետեւ

ւարար իր բոլոր գործունէութիւնը եւ անհատական իրաւունքները խափանուած էին։ Արդէն կը տեսնենք որ հոռութեան գրաւումը կնոջ վերաբերեալ խիստ օրէնքներով չէ գորած այդ ցեղային բնագոյրը ջնջելու։ Եթէ ոչ յայտնի կերպով գոնէ կողմնակի միջոցներով Ֆրանսացի կինը մեծ դեր խաղացած է իր երկրին մէջ։ Քրիստոնէութիւնը որ բոլոր Եւրոպայի քաղաքակրթութիւնը պիտի յեղաշրջէր կնոջ մը միջոցաւ մուտք գտած է Ֆրանսայի մէջ, աւելի ուշ, նոյն իսկ Միջին Դարու ամենախիստ եւ նախապաշարեալ միջոցին կիները ոչ միայն ինչպէս բաժնիք պաշտամունքի առարկայ եղած են այլ նաեւ կրօնական հաստատութիւններ ապաստանած եւ յաճախ արքամայրի ձեւին տակ իրենց խելքով, կարողութիւններով մեծ ծառայութիւններ մատուցած են եւ նշանակելի ազդեցութիւններ ձեռք անցուցած։

Ռոման իր մէկ գործին մէջ այս առթիւ կը բացատրէ նոյն իսկ թէ արքամայրերը շատ մը առանձնաշնորհումներ կը վայելէին եւ իրենց կեանքի պայմանները բնաւ չէին համապատասխաներ այն ժամանակուան կուսանոցներուն խիստ եւ անաշու պայմաններուն։ Արքամայրերը իրենց գործունէութեան մէջ անկախ էին եւ ոչ եւ է ազնուական տիկնոջ մը ազատութիւնները ունէին իրենց կեանքին մէջ, անոնցմէ ու մանք ընդունելութիւններ կ'ընէին ժամանակակից ամենէն ազդեցիկ անձնաւորութիւններուն։ Մէկ խօսքով զազդիական ցեղին մէջ իրենց պատմութեան սկիզբէն մինչեւ մեր ատենները շատ մը այլազան եւ իրարմէ տարբեր պայմաններու մէջ կ'ընէ իր գերազանցութիւնը պահած է երբեմն յայտնի եւ որոշ կերպով, երբեմն անուղղակի միջոցներով։ Այլ սակայն կնոջ ազդեցութիւնը բացարձակ հանգամանք մը առած է ԺԸ դարու մէջ միայն մէկ, խօսքով ԺԸ դարը կարելի է կնոջ դարը կոչել։

Երբ ի նկատի առնենք այն հզոր եւ զրդրող ազդեցութիւնը, որ ԺԸ դարը ունեցած է մեր ժամանակները կանխող իմաստասիրական եւ ընկերական հարցերուն վրայ, կը տեսնենք որ անուղղակի կերպով կիներն են որ կաղապարած, ձեւի բերած եւ կաղմաւորած են այն ժամանակի մեծ միտքերը։ ԺԸ դարու կիները հակառակ իրենց մեղրոտ եւ միախառն երեւոյթներուն, հակառակ առուեստակեալ եւ չափազանց զգայնոտ բարքերուն, նոյն իսկ թերեւս զիրենք յատկանշող այդ բաներուն համար մեծ ազդեցութիւն ունեցած են իրենց ժամանակակից իմաստասէրներուն եւ գրագետներուն վրայ։ Այդ ազդեցութիւնը անշուշտ փոխադարձ է, ամբողջ Ֆրանսայի ազնուականութեան մէջ, բարքերու եւ սովորութիւններու փոփոխութիւններ կ'ըլլան Վոլթէրի ձաղկումներուն, Տիտրոի յանկարծական յայտնութիւններուն եւ Ռուսոյի խաղաղարար եւ զէպ ի բնութիւն վերադարձող ձգտումներուն ներքեւ։— Բայց արդէն ժամանակակից բոլոր մտաւորականները կիներու ազդեցութեան ներքեւ են։ Յիշեցէք որ կ'ըսէ Թէն (La France Contemporaine) «Այս դարու մէջ կիները ղշխոներ էին, նորաձեւութիւնը կըստեղծէին, ընկերական շեշտը կուտային, խօսակցութիւնները կը վարէին, ուրկէ՞ գաղափարները, ուրկէ՞ հասարակաց կարծիք։ Երբ զիրենք կը նշմարենք օրուան կեանքի առաջադէպին մէջ, կրնանք վստահ ըլլար որ այրերը իրենց կը հետեւին, անոնցմէ իւրաքանչիւրը իրեն հետ կը քաշէ բոլոր իր սալօնը»։ Նոյն բանը կ'ըսէ Բօլէ. «Կիները Ֆրանսայի մէջ այնքան գերազանցութիւն կը վայելեն, այնքան հպատակեցուցած են այրերը որ այս վերջինները կիներու միջոցաւ միայն կը մտածեն եւ կը զգան»։ Բնականաբար կնոջ տրուած այս մեծ կարեւորութիւնը ձրի չէ։ Կիները կըսկսին իմաստասիրական եւ գիտական ճիւղերու մէջ զարգանալ, եթէ իրենք են որ կը վարեն մեծ միտքերու հեղինակութիւնները, այդ դերին ոչ միայն կարող են այլ բոլորովին արժանի են Կոնքուռներու Կիմը ԺԸրդ դարու մէջ գործը շատ գեղեցիկ եւ ընդարձակ ձեւով մը կը ներկայացնէ ասիկա։ Մարքիզուհիներ եւ կոմսուհիներ կը յաճախեն հոշակաւոր Ռօսէի աշխատանոցը հոն

հետեւելու համար գիտունին ձեռնարկին (աղամանդը հալեցնել եւ շոգիացնել)։ Ընկերութիւններ կը կազմուին որոնց նպատակն է քիմիական եւ գիտական դանազան ճիւղերու հետեւիլ։ Մարգիզուհի տը Վուանէ անդամահատութեան մը ներկայ կը դրտնուի եւ երիտասարդ կոմսուհի տը Քուանեի ալ երեք անգամ անձամբ կ'անդամահատէ։ (Taine, la France Contemporaine)։

Հոս երկար պիտի բլբար թուելու բոլոր այն մտաւորական եւ ընկերային դործուեաները որոնց մէջ գերազանց յաջողութիւն մը ձեռք աւելցոյցած են առանց զգուշացման, առանց պայքարելու պէտք ունենալու։ Իրերու այս վիճակը տեղի ունեցած է բնական ձեւով եւ առանց մէկ կամ միւս կողմէն զգուշացման։ Բնական կառուի վայրերը իրենց ընթացքով եւ կիներու վերաբերման մէջ ցոյց տուած անպայման յարգանքով եւ կարեւորութեամբ ընդունած են անոնց գերազանցութիւնը, նոյն խել իբր շնորհ մը, գեղեցիկ եւ անհրաժեշտ բան մը։ «Ինք չկայ որ ան առանց կիներու համար դրուած չբլբար։ Փոփոխութիւն Pluralité des mondes՝ գիտութիւնը անձը մարքիզուհի մըն է։ Վերջը կը գտնուի իր Métaphysique եւ Essai sur les mœurs Տիկին Շաթլիքի համար եւ Ռուսո՝ իր Emile Տիկին Կլեմենտինի համար։ Քոնտինյաք իր Traité de sensation կը հեղինակէ օրիորդ Թէրանի գաղափարներուն համաձայն։ Տրորոյ ամենէն խորունկ մէկ գործին նիւթը խօսակցութիւն մըն է օրիորդ տը ինքնաբերական, Կլեմենտինի եւ Պորտէի միջեւ։ Գրեթէ բոլոր դործերը սալօնէ մը կ'սկսեն եւ կամ թէ սալօն մըն է որ ժողովուրդէն առաջ կը ծանօթանայ անոնց։ այս բանը անքան սովորութիւն դարձած է որ կը տեսնուի մինչեւ 1789»։ (Taine. La France Contemporaine)։

Արդէն յայտնի կը տեսնուի որ Ֆրանսացի կիներ շատ կանուխէն կը վայելէր այն առանձնաշնորհումները որ այս դարուս մէջ կիներու խոնարհ կը կազմեն։ եւ այդ առանց աղմուկի առանց պահանջումներու բնական ձեւով մը։ Ինչ կարեւոր դեր որ ժԸ դարուն աղնուական կիներ կը կատարէր տակաւ առ տակաւ բաժինը եղաւ նաեւ ամէն զասակարգէ կիներուն։ ոչ մէկ չըջանի մէջ, որոշ կ'երեւի թէ Ֆրանսացի կիներ այդ մարդուն հպատակած չէ եւ այդ վիճակին անպատեհութիւնները կրած չէ։ Բացի հռովմէական շրջանէն եւ Նապոլէոնեան օրէնքներէն (որոնք դարձեալ հիմնուած են մեծ մասամբ, հռովմէական օրէնքներու վրայ) երկրին բարքերը եւ օրէնքները մեծապէս նպաստած այս բանին։ անցնող դարուն մէջ Ֆրանսացի կիներ նախկին դերին մէջ շարունակած է։ ամէն բաներու հակառակ եւ միշտ անիկա պահած է իր գերազանցութիւնը եւ միշտ բացարձակ ազդեցութիւն ունեցած է այդ մարդուն վրայ։ Ֆրանսացի կիներ, պահպանողական՝ եւ բնականէն շատ զգուշաւոր՝ խոչնդած է մէջտեղ դալու իր դործունէութիւնը ցուցադրելու եւ կամ ինքզինքով խափանելու իր շուրջի այրերը։ Ահաւասիկ Ֆրանսացի կնոջ այս յատկութիւնն է որ օտարներու կողմէ սխալ մեկնուած է եւ իրենց դատար առաջուց չահած ըլլալու ապահովութիւնը անտարբեութիւն համարուած է։

Ֆրանսացի կիներ գիտէ որ ամէն բան կրնայ ընել եւ կամ ամէն բան կրնայ ընել տալ այրերուն, եւ մինչ օտարազգի կիները ամէն ջանք կ'ընեն ինքզինքնին յառաջ քշելու եւ այրերուն բռնած տեղերը գրաւելու ինքը իր պոտուտարին մէջ խնամքով, սիրով եւ պաշտումով պարուրուած, միշտ խնկարկուած միշտ դարպասուած անձերէ՝ որոնք իր մէկ տարտամ վախճան կը պատահեն հնազանդելու համար, միշտ հաստատ դարերու ընթացքին մէջէն անխախտ մնացած պատուանդանին վրայ ժպտելով եւ բարեացակամութեամբ կը հետեւի ուրիշներու ըրածին, փոյթ չէ թէ այդ ընթացքով անտարբեր համարուի կնոջ արժանապատուութեան եւ իր ձեռք բերելիք իրաւունքներուն։

ԴԵՂԻՆ ՎՏԱՆԳԸ

ԿԱՌՈՒԷԼ ՀԱՆՈԴՈ

(Թարգմ. «Լը ժուռնալ»էն)

ԵՂԻՆ ՎՏԱՆԳ. այս բառը, եթէ չեմ սխալիր, առաջին անգամ Վիլհելմ Կայսերը դործածած է:

Եւրոպայի իր ղէպի Մայրագոյն Արեւելքը ընթացքին մէջ յանկարծ հազիւ թէ անցուած, անիկա արդէն կը դառնայ մրրիկներու ծովը:

Ներկայիս, դեղին ցեղը այլեւս անանց պատուհասի չի թողուր իրեն վրայ յարձակողները. եւ վաղն ալ թերեւս յարձակողականի պիտի ձեռնարկէ ու Եւրոպայի ծոռ վերը պիտի տեսնեն իրենց ջուրերուն վրայ փողփողիլը ասիական զրոշի մը: Ի՞նչ փոփոխութիւն վերջին հոթը տարիներու ընթացքին:

Յայտնի իրողութիւն մըն է նաեւ որ Ճաբոնի զինուորական ոյժը հաւասար է եւրոպական որ եւ է պետութեան մը ոյժին: Լըջուիսիւնը, պաղարիւնութիւնը եւ մտաւորական կարողութիւնը Ճաբոնցի վարչական անձերու զինուորական պետերուն, վեր է ամէն կասկածէ: Ինչ որ ալ ըլլայ, փորձը եղած է արդէն:

Բայց աւելի ծանրակշիռ խնդիր մըն է որ մէջտեղ կ'ելլէ: Ճաբոնի օրինակը կրնա՞յ իր ետեւէն բերել Ռուսիոյ միւս ժողովուրդներն ալ: Նոյն ինքն Չինաստան, որ այնքան ատեն խաղաղական ընթացք մը ունեցած է, իր կարգին պատերազմիկ ժողովուրդ մը պիտի ըլլա՞յ:

Այն ատեն խնդիրը միայն 40 միլիոն հոգիի վրայ չպիտի ըլլար, այլ 400 միլիոնի: Այն ատեն խնդիրը ընտրեալ դատակարգի մը վրայ չպիտի ըլլար, որ չուտով կրնար թերեւս սպառիլ, այլ անհզին բազմութեան մը: Անիկա պիտի ըլլար ընդունարան մը որ աշխարհակալին պիտի հայթայթէր վիթխարի բանակներ: Անիկա պիտի ըլլար ճշմարիտ Գեղիկ Վտանգը:

Խնդիրը սակայն երկու կողմ ունի: Ճաբոն պիտի ունենա՞յ անհրաժեշտ ոյժը եւ հեղինակութիւնը դատարարակելու եւ արթնցնելու Երկնային Կայսրութիւնը: Կամ թէ Չինացիները իրենք իրենցմէ, ներքին յառաջդիմութեամբ մը, պիտի կրնա՞ն որ մը Եւրոպայի համար զինուորական վտանգ մը դառնալ:

Ճաբոնական յաղթանակները, ներկայիս, ամբողջ Մայրագոյն Արեւելքի մէջ անհզին արձագանք մը ունենալու վրայ են: Անոնք որ Մայր. Արեւելքցիի անայլայլ ղէմքին արտայայտութիւնը կը փորձեն կարգալ, պիտի դիտեն, նշածեւ աչքերու մէջ, ծածկամիտ ժպիտ մը: Մայրագոյն Արեւելքի բոլոր եւրոպացի բնակիչները, վաճառականներ, միսիոնարներ, հիւպատոսներ, միեւնոյն կարծիքն են: Ասոնցմէ մին կ'ըսէ. «Ճաբոնական գաղտնի պատուիրակներ համասիականութիւնը (panasiatisme) կը քարոզեն. կը հրաւիրեն Մանտարիները ճաբոնասէր ըլլալու եւ շատ յաճախ կը յաջողին»: Ուստի մը կ'ըսէ. «եթէ Ճաբոն յաղթական ըլլայ, եւրոպական ազդեցութիւնը մահացու հարուած մը կրած է Մայրագոյն Արեւելքի մէջ»: Եւ վերջապէս երրորդ մը կ'ըսէ. «Չինաստան կը փոխուի. տակաւ ազդութիւն մը կը դառնայ. այս մտածումով է որ հարկ է նկատողութեան առնել Ռուսեւճաբոնական պատերազմը»: Կարծիքները հա-

մաճայն են իրարու: Սայկոնէն մինչեւ Վլատիլուսթոք, Պաշաւիայէն մինչեւ Շանկայ միեւնոյն գաղափարները կը տիրեն:

1900էն ի վեր Չինացի մանտարինները իրենց աչքերը դարձուցած են դէպ ի «Եւլոդ Արեւը»: Նոյն միջոցին Չինաստանի մէջ հիմնուած ղինուորական վարժարանները իրենց ուսուցիչները եւ կրթիչները առած են Ճաբոնցի սպաններէն: Չինաստանի վարչութեան՝ բարենորոգմանց կուսակից մասը, որ արդի երիտասարդութիւնը կրթելու համար որոշած էր զայն արտասահման զրկել, միայն 50 ուսանող Եւրոպայ կ'առաքէր, մինչդեռ նոյն առթիւ 1000ի մօտ սւսանողներ կը մօնէին ճաբոնական դպրոցներ:

Անվիճելիօրէն, ճաբոնական ազդեցութիւնը չինական ընկերութեան այլ եւ այլ դասակարգերուն մէջ տարածուելու վրայ է: Ան դասերը զորս Ճաբոն Եւրոպայէն ստացած էր, իր կարգին զանոնք կը հաղորդէ արթնցող Չինաստանի:

Մարդ կը փորձուի եզրակացնելու որ չինական քաղաքականութիւնը եւ քիչ վերջն ալ չինական բանականները, արդի դրութեամբ մարզուած, Միքստոյին տրամադրուած թեան ներքեւ պիտի գտնուին, իրականացնելով այն բանը, որ մէկ բառով Մ. Արեւելքի խնդիր կը կոչուի:

Այս բոլոր իրողութիւնները թերեւս քիչ մը արագ կերպով մտածուած ըլլան: Որովհետեւ եթէ Չին եւ Ճաբոն օր մը այնքան սերտ կերպով իրարու միանալու ալ ըլլան, նորէն, ընելիք չատ բան պիտի ունենան: Այս երկու երկիրներուն միջեւ, հակառակութիւնը մինչեւ այսօր բնական վիճակն էր: Իրաւ է թէ վերջին դէպքերը կրցան ամօքել դարաւոր տրամադրութիւններ, սակայն հակառակատոր, եղածը դիպուածն էր լոկ եւ իբր օրէնք կը մնար մրցակցութիւնը: Ճաբոնի ամէն ընդարձակում մինչեւ այսօր տեղի ունեցած է ի վնաս Չինու: Չինու զօրութիւնը խաւարում մը ունեցաւ ամէն անգամ որ Ճաբոնի արեւը փայլեցաւ: Ներկայ տաղնապար սկսած է ճաբոնական յարձակողականով մը: Ճաբոնի առաջին արաքը Չինաստանի դէմ, եղած է Բորդ Արթիւրի գրաւումը, եւ ասոր արդիւնք՝ չինական կայսրութեան մասին կարգադրութիւնը փորձողայի յաղթանակով. կարելի է մտածել թէ մանտարինները այնքան դիրաւ պիտի մոռնան իրենց զգացումները եւ ատելութիւնները: Պիտի համա կերպին. ասիկա իրենց մեթոտն է, զլուխ պիտի հռն յաղթողին առջեւ, անկից թերեւս փոխ պիտի առնեն իր յառաջդիմութիւնները եւ իր դէնքերը: Բայց Չինաստան այնքան արագ կերպով իր բարքերը փոխէ, իր մտածելու կերպը, իր իսկութիւնն իսկ. ասիկա հրաշք մը պիտի ըլլար:

Կէս մը աշխարհաքաղաքացի մանտարիններու մէկ քանի ձեռնթափութիւնները ոչինչ չեն ենթադրեր, եւ ոչ մէկ կերպով, ընդարձակ տարածութեանց վրայ կորսուած ամբոխը բանի մը չեն կապեր: Ճաբոնցին, նաւորդ եւ կղզիաբնակ, նմանութեան եղբեր չունի Չինացիին հետ որ ցամաքային ժողովուրդ մըն է եւ հողագործ: Դաշնակցելու համար հարկ է նաեւ զիրար հասկնալ: Եւ Դեղին գետին մէջ դեռ չատ ջուրեր պիտի սահին անցնին մինչեւ որ միացեալ Դեղին կայսրութիւն մը երկու եզերքներուն ալ տիրէ:

Սակայն ցեղը նոյնն է: Թերեւս ցեղային տեսակէտով ծեծուած եւ վերջացած հարց մըն է: Ճաբոնական աւանգութիւններ բնիկներուն ծագումը կը վերագրեն արշաւանքներու, աւելի Մալէզիոյ ծովուն կողմէն, քան թէ Մոնկոլիայէն կամ Քորէայէն ցամաքի ճամբով: Ճաբոնցիներու եւ Հնդկաչինու ժողովրդոց ֆիզիքական նմանութիւնը չատ մեծ է: Երբեմն այդ տիպարը, նոյն իսկ եղականօրէն կը մօտենայ Հնդեւրոպական տիպարին:

Եւ յետոյ, եթէ դեղին ցեղին միութիւնն հաստատուէր ալ, ատկից անհրաժեշտա-

բար չպիտի հետեւէր նաեւ գաղափարներու եւ շահերու միութիւնը: Մօրթին գոյնը չէ որ կ'որոշէ հոգիին հակումը:

Առէն պարագայի, ըլլայ խաղաղական միջոցներով կամ ոչ. ճարտնի կողմէ Զինու աշխարհակալութիւնը, մէկ օրուան գործ մը չպիտի ըլլայ: Գոնէ կէս դարերով է որ պէտք է հաշուել այս նոր պատմութեան հանգրուանները: Եթէ Զինաստան զէնքով յարձակում կրէ Ճաբոնէն, այն ատեն ապահովարար պիտի ըլլայ զինակիցը ճարտնի թշնամիներուն, եւ Եւրոպա եւս ի հարկին Զինաստանը պիտի դռնէր: Խաղաղութեամբ Զինու գրաւումը չատ դանգազօրէն պիտի ըլլար:

Հիմա կը մնա, միւս ենթադրութիւնը. անհունապէս աւելի բնական, աւելի ճշմարտանման եւ ամէն բանէ վերջ ոչ նուազ մտահոգութիւն պատճառով: Ոչ թէ դուրսէն եղած օգնութիւնը, այլ ներքին ձեռնբերեցութիւնն էր որ կարող պիտի ըլլար ձեւափոխել ներկային կայսրութիւնը: Ճաբոն մանաւանդ բոլոր օրինակին պիտի գործէր: Զինաստան արդէն տեղեակ եւ զօրացած, ասկից վերջ ա'լ ինքզինքը պիտի կազմակերպէ եւ ուզածը պիտի ընէ: Խաղաղական վիճակէն, պատերազմային պիտի անցնի եւ զիտակից իր ոյժին, հաստատապէս պիտի կրնայ իր հակառակորդներուն ոյժին հետ իրենք չափել:

Խնդիրը այս կերպով կը ճշդօրէ տակաւ:

1902 տարւոյ սկիզբէն ի վեր, երբ Պոքսթըններու շարժումին հետեւանքով միջազգային զօրագունդերը տակաւին Բէլիլի մէջ էին, Քուանկ-Չու կայսրը երկու ամիսէն աղբեցիկ փոխարքաներու հրահանգ կուտար կազմակերպել չինական բանակը: Այսօր այդ կայսերական հրահանգին առթիւ ձեռք առնուած միջոցներուն առաջին արդիւնքս ներք արդէն կ'երեւան:

Իրաւ է թէ ներկայիս տակաւին գոյութիւն չունի միութիւն ներկայացնող չինական բանակ մը, որ իր մէջ առած ըլլայ կայսրութեան բոլոր զինուորական ոյժերը, իւրաքանչիւր փոխարքայ իր շրջանակին մէջ տէր է եւ կը պահէ իր առանձին բանակը, որուն առաջին պարտականութիւնն է հսկել իւրաքանչիւր փոխարքայութեան մէջ կարգը եւ ապահովութիւնը:

Սակայն այս տեղական բանակներէն երեքը, ներկայէս սկսելով կրնան կանչուիլ մասնակցելու համար երկրին պահպանման: Նախ Բէ-Չիլի բանակը կայ, որ տեսակ մը ընդհանուր զօրավարի, Եուան-Շիք-Քայի հրամանատարութեան ներքեւ կը գտնուի, կը բաղկանայ 30,000 կանոնաւոր զօրքերէ եւ 10,000 յաւելումական զօրաբաժնէ մը որ արագարար կրնայ բաղմապատկուիլ: Զինուորները արդի դրութեամբ կը մարզուին. ենթասպաները զպրօցներէ ելած են եւ առանց արժանիքի չեն. թընդանօթածիլները լաւ են եւ բաւականաչափ հրահանգուած. Հեծելազօրքը, որ Մոն-կոլիայէն եկած ոքանչիլի ձիեր ունի, զոհադուցիչ կերպով միջակ վիճակ մը կը ներկայացնէ: Մէկ խօսքով այս բանակը, 1900էն ի վեր աւելի բարւոքած է: Այս բանակն է որ ներկայիս հաւաքուած է Մանչուրիոյ սահմանագլխին վրայ:

Երկրորդ բանակը, նուազ բաղմաթիւ, բայց ա'լ աւելի աղեկ պատրաստուած, Հու-բէի մէջ կը գտնուի, նշանաւոր Չանկ-Չի-Թունկի հրամանատարութեան ներքեւ, մէկը երկաթուղեաց քաղաքականութեան նախաձեռնարկներէն: Ասիկա կը հետեւի իր գաղափարներուն. իր ձեռքին տակ ունի 20,000 չափ ընտիր բանակ մը, զոր հարկ է նկատողութեան առնել:

Վերջապէս կայ երրորդ բանակ մըն ալ հարուստ մէջ, Նանքէնի շուրջ, որու մասին անբաւական տեղեկութիւններ միայն ունինք: Առէնքը մէկ, միասին հաշուելով սահմանազուխի զօրագունդերը, Զինու մէջ կան 100,000 զինեալ մարդիկ, եւրոպակա-

նին համեմատ կադմակերպուած, զորս երկնային կայսրութիւնը կարող է ներկայիս իր տրամադրութեան ներքեւ ունենալ:

Այս զինուորներուն իրական արժէքը ի՞նչ է: Կարծիքները կը տարբերին: Այսու հանդերձ Ներսիսեան սկսած են զննատել Չինացի զինուորին յատկութիւնները. առնիկա քաջ է եւ կրակին գէժ կ'երթայ առանց վրդովուելու, ճարտնցի զինուորին պէս անիկա մահը կ'արհամարհէ: Ինչ որ կը պակսի իրեն, յաղթելու հաւատքն է եւ հրամանատարին վրայ դրուելիք վստահութիւնն է:

Ներկայիս, մանաւանդ 1900-էն ի վեր, մեծ ջանք մը կրկնայ զինուորներու ընտրութիւնը անթերի կերպով կատարելու համար, եւ այս կերպով զինուորական բարեկարգութիւն մը սկսած է, եւ կը յառաջանայ, թէպէտ դանդաղօրէն: Քանի մը տարիներ առաջ Քուանկ Յու կայսրը կը յայտարարէր թէ զինընկեցութիւնը Չինաստանի համար նոր վերափոխութեան գուռ պիտի բանար: Այս յայտարարութիւնը որքան կը տարբերի չինական հին աւանդութենէն, զոր Կոմիւնիկոս հետեւեալ բառերով կը յայտնէր. «խաղաղութիւնը, թո՛ղ ըլլայ նոյն իսկ ամէնէն քիչ փառաւորը, ամէնէն վայելուն յաղթութենէն աւելի կ'արժէ»:

Արդ Չինաստան կը պատրաստուի Ասիական կ'աշխատի, պիտի աշխատի ինքնիւրեն եւ իրեն համար Ներկայիս, իւրաքանչիւր փոխարքայ եւ նահանգապետ, ինչպէս նաեւ սահմանազիւի իւրաքանչիւր կառավարիչ կը հսկէ իր մասին մէջ. բայց քիչ ատենէն Չինական ներքին երկաթուղին իրարու պիտի կապէ չինական նահանգները: Հիւսիսէն հարաւ, մէկ քանի օրուան մէջ, փոխարքաները պիտի կարենան իրենց բանակները իրարու միացնել: Չինաստան՝ անգամ մը որ ունենայ իր երկաթուղիները, պիտի ըլլայ նոր Չինաստանը, ուր շատ զիւրին է զօրքերը պատերազմական վիճակի մէջ դնելը:

Երբ այս գործը աւարտի, շատ յայտնի կերպով Չինաստան վտանգաւոր թշնամի մը պիտի ըլլայ իր հակառակորդներուն: Այն ատեն, եւրոպական տէրութիւնները հարկադրուած պիտի ըլլան անոր հետ գործելու, գործերու մասին անոր հետ համաձայնելու, ինչ որ լաւագոյն միջոցն է «Դեղին վտանգ»էն զգուշանալու համար:

ԿԱՐԵՒՈՐ ԶԵԿՈՅՑ

Վերջին պահուն ստիպուած եմ Ծաղիկի ներկայ թիւը 12 էջով հրապարակ հանել: Յառաջիկայ շաբթուան թիւը պիտի բովանդակէ փոխանակ սովորական 16 էջի 20 էջ:

ԽՄԲԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԽՈՀՔ ԵՒ ՅՈՒՇՔ

Ստացանք Ռ. Յ. Պէրպլերեանի ԽՈՀՔ ԵՒ ՅՈՒՇՔ տաղաչափեալ հատորիկը, Վիէննական դեղեցիկ տպագրութեամբ: Ձեռքէ կը ծախուի հատոր հինգ լրջի եւ հասոյթը հեղինակին կողմէ, ի յիշատակ իր «էջ վաղամեռիկ սիրելւոյն», Խառնիւղի Գալֆայեան ազգականը որբանոցին նուիրուած է, կը յանձնարարենք ամէն զրաւրի ունենալ այս հատորիկը, որուն վրայ առանձին կերպով խօսելու առթիւ պիտի ունենանք Ծաղիկի յառաջիկայ թիւին մէջ:

ԻՆՉ Է ԾԻԾԱՂԸ

ԵՐԵՒԱԿ

ՖՐԱՆՍԱՅԻ գրադէտ Սդէնտալ իր Բօլին քրոջը ուղղեալ նամակներէն (Lettres intimes) մէկուն մէջ կըսէ. «Հասկցա՞ծ ես թէ ծիծաղը յառաջ կուգայ փառասիրութենէն եւ մեր ունեցած ո եւ է մէկ առաւելութեան գիտակցութենէն»:

Սդէնտալի այս կարծիքը անօվ մանաւանդ հետաքրքրական է որ, անգլիացի իմաստասէր Հօպսի նմանօրինակ մէկ յայտարարութեան կը համապատասխանէ, թէ պէտ վերջին աստիճանի անհաւանական է որ Սդէնտալ կարգացած ըլլայ Հօպսի գործերը: Անգլիացի իմաստասէրը իր Human Nature անուն երկին մէջ կըսէ. «Ծիծաղի զգացումը ուրիշ բան չէ այլ յանկարծական փառաւորում մը, զոր կը զգանք մեր անձին գերակշռութիւնը տեսնելով, կամ բաղդատմամբ ուրիշներու ստորադասութեան եւ կամ՝ մեր նախօրդ մէկ վիճակին»:

Երկար ատեն ծիծաղին հոգեբանութեան մասին տրուած այս բացատրութիւնը ընդունելի նկատուեցաւ: Դեռ վերջերս, Փրանսացի նոր գրադէտ մը՝ Տօքղ. Լ. Տիւկա իր Psychologie de Rire անուն աշխատասիրութեան մէջ կ'առաջադրէր Սդէնտալի խորհուրդին հետեւիլ: Թէպէտ Տօքղ. Տիւկայի դործը ծիծաղի մասին յայտնուած կարծիքներու մէկ ամփոփումն է միայն, այսուհանդերձ անիկա նոր ժամանակներու մէջ հրատարակուած լաւագոյն ուսումնասիրութիւններէն մին կարելի է համարել, ծիծաղի հոգեբանութեան վրայ:

Տարուին իր Զգացումներու Արտայայտութիւնը անուն հեղինակութեան մէջ կը պատմէ թէ Բարիզի պաշարման միջոցին գերման զինուորները, որոնք մեծ տագնապի մը նշանն ընդունած էին, յանկարծ սկսան բարձրաձայն խնդալ եւ ամէնէն զուարճալի կատակներն լնիլ իրարու: Այս երեւոյթին բացատրութիւնը, ինչպէս շատ լաւ մեկնաբանած է անգլիացի իմաստասէր Պէյն, կը գտնենք սա ճշմարտութեան մէջ թէ զաւեշտական զգացումը հակազդեցութիւնն է լրջութեան:

Ծիծաղը կրնայ թէ՛ համակրանքի եւ թէ ատելութեան արտայայտութիւնն ըլլալ: Ուրիշ խօսքով, հեղնելու կամ երգիծանքի համար խնդալ կայ, երկրորդ՝ զուտ զուարճութեան եւ կատակարանութեան համար խնդալ կայ:

Ընդհանրապէս զարմանքի զգացումն է որ ծիծաղը յառաջ կը բերէ: Եւ այս պատճառաւ է որ ծիծաղն ալ ունեցած է իր բարեշրջութիւնն ու քաղաքակրթութիւնը, քանի որ մարդիկ աշօք ալիւս դադրած են ծիծաղելէ այն բաներուն վրայ, որոնք կը խնդացնէին մարդկութիւնը՝ զարեւ առաջ: Նախնական մարդը կը խնդար, որովհետեւ համակրանք ու երեւակայութիւն չունէր: Դիւղացի տղեկները կը ծիծաղէին իրենց գիւղին մէկ ապուշին վրայ: Ափրիկեան ագարակի մը լլատմութեան կը տեսնուին քանք թէ պօէր կի՛ր «կէ» մը միայն կը տխրէր երբ կ'իմանար թէ տղայ մը ծնծ պիտի ուտէր, որովհետեւ մարդ ծնծելուն մէջ միշտ ծիծաղելի բան մը կայ»: Այսօր, երբ քաղաքակրթութեան մարդը արտաոք տգեղութիւն մը տեսնէ, կ'իմաստանայ ու կը խորհրդածէ, մինչդեռ Հելլէնները կը զուարճանային այդ տեսակ թիփերով: Արիստոփէլի կարծիքով ծիծաղելին՝ խայտառակութեան մէկ տեսակն էր: Եղիսարէթեան Դարուն մէջ, երբ Շէլքսփիր ապրեցաւ ու ներկայացուց իր խաղերը, Համլէթի

կատաղութիւնը ծիծաղ կը պատճառէր հանդիսականներուն: Դարձեալ նշանակելի իրողութիւն մըն է որ Շէյքսպիրի Շայլոքը (Վէնետիկի վաճառականը) մինչեւ տառնելութենէն զարուհի կ'ընէր, ծիծաղ առթող, խնդացնող թիփ մը նկատուած էր: Մօրիէն ունկնդիրները ծիծաղալարժ զէմքեր կը նկատէին Թարթիւքը, Ալսէսը եւ Ժօրժ Տանտէնը:

Այսօր, անտարակոյս, ճաշակներն ու ըմբռնումները փոխուած են, եւ այդ փոխակերպութեան հետ միաժամանակ յառաջ եկած է «ծիծաղին քաղաքակրթութիւնը»:

ՌՈՒՍԵՒՃԱՐՈՆԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

Կ Ա Յ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Այս օրերս կրկին Հեռաւոր Արեւելքէն յանկարծական գէպերու նոր յուրեր հասան: Վլադիմիր Զառնապոլսկիի հաւանագետին դուրս ելաւ ողորմական նաւարամբներ եւ Բորժոյի նեղուցէն անցնելով հասաւ մինչեւ Ճարոնի արեւմտեան եղբայրն եւ հոն ճարոնական փոխադրանքներ ալ ընկղմեց: միեւնոյն ատեն Նովիք ողորմական յաճանաւոր զուրս ելաւ Բորժ Արթիւրէն: Դեռ քիչ ժամանակ առաջ գերեզմանային լուսութիւն կը տիրէր Վլադիմիր Զառնապոլսկիի մէջ, եւ Բորժ Արթիւրի մուտքն ալ փակուած կը կարծուէր: այսօր ողորմական երկու նաւարամբները խօսք մէկ րրած, Ճարոնի եղբայրներուն մօտ բաց ծովին վրայ կ'երեւին: Անշուշտ Վլադիմիր Զառնապոլսկիի ողորմական նաւարամբները շատ տկար է եւ չի համարձակիր ճարոնական յաղթական նաւատորմին հետ վճռական ծովամարտի մը մտնել: Իսկ Նովիք օր Բորժ Արթիւրէն զուրս կ'ելլէր, նպատակ չունէր անշուշտ ծովակալ Թօկոյի նաւերուն հետ չափուիլ: Հետեւաբար, Սքրիտով նպատակ ունեցած էր կրնար ըլլալ ճարոնական զրահաւորներուն մէջէն ճամբայ բանալով Բորժ Արթիւր հասնիլ, ալ կ'ուզէր մասնակի յարձակումներով միասել ճարոնական փոխադրանքներուն: Իր նաւարամբներէն աւելի զօրաւոր նաւարամբին մը փակուած կայ արդէն Բորժ Արթիւրի նաւահանգիստին մէջ եւ խնդիր է թէ բերդաքաղաքին ճակատագիրն որոշող վճռական վայրկեանին, նոյն իսկ անիկա պիտի կրնայ յաջողիլ դուրս ելլել եւ խզել պաշարող թշնամիին նաւային գիծերը: Երբ ծովակալ Մաքարով Բորժ Արթիւր հասաւ, ըսին թէ նոր յոյս եւ նոր ոյժ բերաւ իր հետ Սաաքին մեծ ճախողութեան սարսուած նաւարամբներ համարձակեցաւ վերստին զուրս ելլել նաւահանգիստէն, բայց Բեդրօքալովսքի աղէտքէն հոգ, Բորժ Արթիւրի նաւակայքին մէջ յոյսի նոր նշույլ մը չարթնցաւ գեռ:

Արդարեւ, այսքան հեռաւորութեան մէջ դժուար է գիտնալ թէ Բորժ Արթիւր դեռ ո՞րչափ ատեն պիտի կրնայ զիմադրել: Պատերազմի գէպերը միշտ փոփոխական են: Կրնայ ըլլալ որ Բորժ Արթիւր երկար կամ կարճ զիմադրէ, բայց իր աղէտքը ոչ թէ ծովին, ալ ցամաքին կողմէ կը պատրաստուի: Սքրիտով իր երեք յաճանաւորներէն ու մէկ քանի թորփիլանաւորով, իր հանդիպած փոխադրանքներուն միասելէ զատ ուրիշ բան չէր կրնար ընել արդէն: Հետեւաբար, Բորժ Արթիւրի պաշարումը խզելու եւ զայն անձնատուութեան ստիպելու հաւանականութիւնները ցամաքի կողմէն են: Միւս կողմէ ցամաքի վրայ ալ բախտը չի ժպտիր Ռուսիոյ, նորանոր պարտութիւններ անկարելի կ'ընեն Ռուսաց՝ օգնութեան հասնիլ Բորժ Արթիւրի: Զօրավար Շգաքէլ պէրկ օր Բորժ Արթիւրը ազատելու նպատակով 35,000 զօրքով զէպ հարաւ կը քալէր, չարաչար պարտուեցաւ Վաֆանքուի մէջ եւ հիմա ինք պէտք ունի ազատարարի: Զինուորական տարակուսելի եւ յուսահատական կացութիւն մըն է այս: Բայց Ռուսիա իր զերակառութեան համար չէ միայն որ զոհողութիւններով կը պայքարի Մանչուրիոյ մէջ, ալ աշխարհի մէջ իր քաղաքական ազդեցութիւնը չկորսնցնելու համար կը կոսի Ռուսիա ազդային պատերազմ մը չէ որ կը մղէ Ճարոնի հետ, ալ մինչեւ Դեղին ծովու եղբայրը գերիշխանութիւն ձեռք բերելու պատերազմ մը: Աղեքսանդր Բ. Զարն ըսած էր. « Ռուսիա քանի՜ ընդարձակէ իր սահմանները, այնչափ աւելի պիտի տկարանայ»: Արդարեւ, սիպերեան երկաթուղին աւելի տկարացուց Ռուսիան, մինչդեռ ան կը կարծէր թէ Բորժ Արթիւրի տիրացաւ, ձեռքը Մանչուրիոյ վրայ տարածեց եւ Դեղին ծովու վրայ ալ գերիշխանութիւն ձեռք պիտի բերէր: